УДК 821.161.2.09 – 311.6

Зайдлер Н. В.

СВОЄРІДНІСТЬ КОНЦЕПЦІЇ ОБРАЗУ КНЯЗЯ КИЯ В ОДНОЙМЕННОМУ РОМАНІ В. МАЛИКА

У статті доведено, що В. Малик у романі «Князь Кий» подав зразок високого рівня індивідуалізації головного героя, вдало продемонстрував не лише розуміння глибинної сутності зображуваного характеру, тобто авторську концепцію образу, але й взагалі власні світоглядні позиції. Наголошено, що Кия зображено у творі лідером, для якого державні інтереси важливіші за особисті. На переконання автора, саме діяльність таких лідерів, як князь Кий, у подальшому історичному розвиткові наших пращурів сприяла незаперечній могутності Київської Русі, що й нині викликає велику повагу.

Ключові слова: *історичний твір, концепція, образ, індивідуалізація, художнє дослідження.*

В статье доказано, что В. Малик в романе «Князь Кий» представил пример высокого уровня индивидуализации главного героя, удачно продемонстрировал не только понимание глубинной сути изображенного характера, то есть авторскую концепцию образа, но и в целом собственные мировоззренческие позиции. Подчеркнуто, что Кий изображен в произведении лидером, для которого государственные интересы важнее, чем личные. По убеждению автора, именно деятельность таких лидеров, как князь Кий, в дальнейшем историческом развитии наших предков способствовала неопровержимому могуществу Киевской Руси, что и сегодня вызывает уважение.

Ключевые слова: *историческое произведение, концепция, образ, индивидуализация, художественное исследование.*

In the article the case in point is the novel of V. Malik «Prince Kij»; here the author showed a sample of the high level of individualization of the main character; skillfully depicted not only the understanding of the deep essence of the represented character, that is, the author's concept of an image, but also the personal world outlook in general. It is stressed, that Kij is represented in the novel like the leader for whom the state interests are more important, than personal. The author believes that the activity of such leaders as prince Kiy played a great role in the further historical development of our ancestors and promoted the power of the Kiev Russia. This fact causes respect even today.

Key words: *historical novel, the concept, the image, individualization, art research.*

Понад чверть століття минуло з того часу, коли побачив світ історичний роман В. Малика «Князь Кий» (1982), який було написано до 1500-ліття заснування Києва. Митець, блискуче зобразивши в тетралогії «Таємний посол» (1968-1977 рр.) добу Руїни, поставив перед собою більш складне творче завдання – подати власну версію процесу формування полянського об'єднання племен (кінець V-VI ст. н. е.), «що згодом перетворилося на Полянське (чи Київське) князівство, в перебігу історичного процесу стало фундаментом Давньоруської держави кін. IX-XIII ст.» [3, с. 16].

У різний час до зазначеного роману зверталися такі дослідники, як К. Волинський, М. Наєнко, Т. Пінчук, В. Пустовіт, Г. Шанько, однак у світлі сучасних історичних процесів в Україні образ прогресивного державника Кия не втратив для науковців своєї привабливості. Цим і зумовлено актуальність статті.

К. Волинський, аналізуючи досягнення В. Малика в царині історичної прози, підкреслив, що письменник проникливо і доскіпливо вивчав національну минувшину і лише потім виробляв власну концепцію розуміння подій і постатей [2, с. 7].

За філософським енциклопедичним словником, «концепція... провідний задум... спосіб розуміння, трактування певного явища» [10, с. 278].

«Літературознавчий словник-довідник» дає таке тлумачення поняття: «Концепція (лат. conceptio – поєднання, сукупність)... стосується... письменників, які мають свої концепції дійсності, героя, творчості. Термін «К» вживається і для позначення

головного задуму, провідної ідеї... художнього твору» [5, с. 384].

Сучасне літературознавство засвідчує зростання інтересу до дослідження проблеми концептуальної своєрідності твору. До її розв'язання в різний час залучилися М. Бахтін, М. Жулинський, П. Кононенко, В. Марко, Ю. Сафонов, В. Халізєв тощо. Так, наприклад, В. Марко слушно зауважує, що «художня концепція не щось наперед дане авторові, вона набуток його творчої індивідуальності, його таланту» [7, с. 29].

Авторська позиція щодо зображуваних подій і постатей, як відомо, – основа ідейно-творчого задуму митця. Вона знаходить вияв як у літературно-художньому творі взагалі, так і в конкретному образі. Ю. Сафонов, послуговуючись думками М. Жулинського і П. Кононенка, зазначає, що зміст поняття «концепція образу» становить сукупність принципів художнього зображення людини, поглядів на її сьогодення й майбутнє, духовний, інтелектуальний та емоційний рівні й життєву мету, місце в суспільстві й стосунки з іншими людьми [9, с. 6]. В. Халізєв наголошує, що митець має об'єктивно відтворити характерні риси персонажа і в той же час у прямій чи прихованій формі виявити суб'єктивне ставлення до нього; образ постає як втілення письменницької концепції [11, с. 169]. Ця думка суголосна твердженню М. Бахтіна про те, що митець «весь у створеному» [1, с. 23].

Отже, ґрунтовне осмислення художнього твору неможливе без визначення авторської концепції, зокрема концепції образу, яка знаходить свій найяскравіший вияв у творах історичної тематики. Концепція історичного образу – це світоглядно-художня домінанта твору про минувшину.

В основу роману «Князь Кий» покладено літописну версію про князів полянських племен – Кия, Щека і Хорива та їх сестру Либідь – засновників Києва. М. Наєнко, підкреслюючи успіх В. Малика в осмисленні зазначеного джерела, наголосив: «... легенда може стати дуже вдячним матеріалом для кожного митця» [8, с. 88].

Загальновідомо, що інформації про ту далеку епоху майже не збереглося, тому письменник у трактуванні подій глибокої давнини залучив до творчого процесу авторську інтуїцію, фантазію, художню логіку. Своє концептуальне бачення ролі полян у зародженні і формуванні Київської Русі митець подав через образ головного героя – полянського князя Кия.

Ставлення до системи цінностей персонажа письменник виразив за допомогою багатої палітри художніх засобів. Тенденційність митця виявляється в підкресленні найбільш характерних рис, якими обумовлені дії і вчинки, думки і почуття героя. Автор, послуговуючись характеристикою полян, поданою в «Повісті минулих літ», «були ж вони мужами мудрими й тямущими» [цит. за 4, с. 225], майже на початку твору репрезентує внутрішній монолог молодого Кия, в якому відчутні його розум і добре засвоєний життєвий досвід як пращурів, так і власний – запорука майбутнього лідерства. Малик пише: «Мав двадцять і одне літо, а йому здавалося, що живе споконвіку на цій безмежній... землі, – таке довге було життя, наповнене думами й спогляданням великого таємничого світу, працею біля рала в полі, в лісі, коли рубав на паливо дрова, чи на ловах... А ще не раз доводилося разом зі всіма відбивати наїзди акацирів» [6, с. 61].

Усвідомлення себе повноправним членом колективу, який несе відповідальність за всю громаду, є, на переконання автора, однією із провідних рис характеру головного героя. Вона виявляється у ставленні до родовичів: «Його дружина! Друзі!», «Він міг би легко випередити присталих і врятуватися. Та йому й на думку таке не спало» [6, с. 175]; у турботі про улицького князя Добромира і його сім'ю [6, с. 18–24] тощо.

Розум героя, здатність бачити перспективу підкреслено на тих сторінках твору, де йдеться про його захоплене ставлення Середнім Подніпров'ям – місцем, де пізніше постане Київ. Письменник із метою підкреслення державницького хисту головного героя, уміння мислити масштабно неодноразово приводить князя в ті місця, де зародилася його заповітна мрія про заснування міста. Уперше юнак знайомиться з ними, коли разом із батьком – старійшиною Туром – відвідує князя Божедара із приводу гунської небезпеки. Кий милується красою дніпровських просторів, величчю ріки, шкодує, що батько зі своїми родовичами не оселився саме тут [6, с. 42]. Герой, завітавши до батькового брата – старійшини Межамира, – земля якого теж розкинулася понад Дніпром і вражала своєю неповторністю, збуджуючи уяву, був охоплений непоборним бажанням польоту: «Одних висота лякає, інших окрилює... Кий відчув, як щось радісне й прекрасне раптом увійшло в його серце. Аж хотілося співати! Або – літати!..» [6, с. 83]. Такий душевний стан є символічним, він логічно передує здійсненню грандіозних планів – заснуванню величної столиці.

Автор неодноразово наголошує на здатності головного героя віддано служити справі. Ця риса виявляється в постійній готовності забезпечити спокій рідній землі навіть ціною власного життя. Кий, незважаючи на молодість, добре розуміє, що запорукою певної стабільності буття є досвід боротьби із ворогом. Так, дізнавшись, що гуни величезною силою наступають на полк воєводи Радогаста, герой вирішує підтримати останнього, хоча і не вірить у перемогу через чисельність війська нападників. Він зауважує: якщо боги подарують йому життя, здобутий досвід допоможе перемогти небезпечного ворога [6, с. 129].

Чимало сторінок роману присвячено зростанню Кия-стратега. Письменник неодноразово підкреслює, що юнакові допоміг досвід, набутий поряд із батьком, але велике значення мали вроджена кмітливість [6, с. 109, 115, 117–120, 122] і гаряче бажання дійти в усьому до суті. В. Малик розповідає про те, що Кий, уперше взявши участь у битві з гунами, «пильно стежив за ними» і «звернув увагу» на особливості тактики їх досвідченого ватаж-

ка Ернака [6, с. 131]. Головний герой навіть у гарячці смертельного бою не втратив самовладання. Розуміючи, що від нього залежить життя багатьох людей – не лише родовичів, а й усіх полян, – Кий очолив військо, замінивши смертельно пораненого Радогаста. Він також прийняв єдине на той момент правильне рішення – відступити до лісу, в якому ворожа кіннота почувалася безсилою. Герой підтримав людей, даючи їм мудрі поради щодо використання зброї в бою: «Списами! Списами бийте вершників!.. Бо наші мечі закороткі, щоб дістати їх! Мечами розпорюйте животи коням!» [6, с. 134]. Навіть у полоні Кий продовжував аналізувати причини поразки полянського війська [6, с. 141, 145–147]. Результати цих роздумів пізніше допоможуть йому перемогти небезпечного і підступного ворога. Після ж звільнення з неволі він, «не жаліючи коня», мчав, щоб попередити свій рід русів і «сусідні полянські роди» про смертельну небезпеку. Риси майбутнього стратега чітко проступають і в розмові з батьком після повернення: герой упевнений у тому, що не кількістю війська, а розумною тактикою, заснованою на знанні слабких сторін супротивника, його можна подолати [6, с. 148–149].

Кий, за автором, також добре розумів, що навіть бувале військо може зазнати нищівної поразки, тому гордий чи самозакоханий ватажок не повинен завадити порятунку. Про врятування людей шляхом відступу він сміливо говорить на раді старійшин, безуспішно прагнучи її переконати [6, с. 150–151]. Трагічні наслідки бою полян із гунами – результат загибелі «половини воїв і майже всіх старійшин» – стали підтвердженням зростання головного героя як мудрого лідера [6, с. 157–160].

Вдалою знахідкою автора, на наш погляд, є зображення віче, на якому, через смерть попереднього, обирався новий воєвода. Старійшина роду росавичів – Ворон – відхилив власну кандидатуру: «Я старий, недужий...» і запропонував «мужа молодого, але вже досвідченого і мудрого» – Кия. Психологічно вмотивовано автор зображує реакцію героя на цю пропозицію. Свою згоду очолити військо він пояснює суворістю часу, який диктує необхідність швидкого прийняття рішення. Разом із тим виключає свою винятковість і підкреслює, що серед родовичів багато розумних, досвідчених і сміливих воїнів [6, с. 164].

У творі наголошено і на такому хисті головного героя, як ораторські здібності, які здатні згуртувати тисячі навколо ватажка та привести до здійснення мети: «Родовичі! Русь! Ось тут ми або переможемо, або всі поляжемо!.. Нині вирішується доля полянського племені!.. Я упевнений – ми переможемо!» [11, с. 165]. Логічним завершенням першого етапу формування непересічної особистості стали, на нашу думку, перемога полян під керівництвом героя над гунським військом та обрання його князем [6, с. 165–171].

Автор, художньо досліджуючи секрет успіху Кия, підкреслює, що довіру він завоював завдяки щоденному опікуванню людьми. Перші кроки молодого князя переконали більшість у його розумі й досвідченості. Постійна ж небезпека спонукала до серйозних роздумів про якомога менші людські втрати. Малик пише: «Кий полегшено зітхнув. Це була друга, вже безкровна, перемога, і вона тішила його...» [6, с. 177]. Разом із тим автор наголошує, що його герой не боявся зустрічі з ворогом. У романі яскраво змальовано бій з гунами, успіх в якому на деякий час поклав край зазіханням нападників [6, с. 207–229] і дав можливість звернутися до мирної справи – заснування князем Києва: «... закладемо тут город... Щоб став він моєю столицею, осереддям усієї нашої землі» [6, с. 230].

В. Малик приділяє велику увагу зображенню багатства духовного світу головного героя, підкреслюючи насамперед людяність. Вона яскраво виявляється у його стосунках із батьком, братами, без яких він «не уявляв себе» [6, с. 215], сестрою, коханою тощо. Читач ще на початку роману завдяки внутрішньому монологові старого Тура дізнається, що очі у його сина завжди теплі і ласкаві, а для родовичів Кий є гордістю [6, с. 5]. Цієї ж думки дотримується і старійшина Межамир – брат Тура. Він переконаний, що в юнакові «щасливо поєдналися і доброта, і розум, і кмітливість з твердістю серця», – це дає йому право стати на чолі племені полян [6, с. 224]. Митець упродовж твору також неодноразово наголошує на надійності Кия: «... молодшим братам та сестрі – опора» [6, с. 116], його глибокій повазі до батька [6, с. 35, 42, 62, 64–65, 149, 159].

У творі наявний ліричний струмінь, пов'язаний із образом княжни племені уличів – Цвітанки [6, с. 20, 23]. Хоча він не є провідним у романі, та присутність юнки постійно відчутна завдяки гарячій любові до неї Кия: врятувавши життя дівчині, а потім утративши кохану через підступне викрадення, він ні на хвилину не полишає надії на її щасливе повернення [6, с. 20–21, 38, 92, 95, 103–107, 113, 121, 145, 198, 202, 228].

Автор, у вже згаданому внутрішньому монолозі Тура, наголошує також на «несхитних і твердих, мов кремінь» очах Кия у гніві [6, с. 5]. Таким, на нашу думку, є і характер героя, коли йдеться про його ставлення до ворогів: Чорного Вепра, який зрадив своїх родовичів, приєднавшись до гунів, воїнів кагана Ернака [6, с. 206–230]. Але головний герой, як справжній лицар, виявляє благородство і милосердя до подоланого ворога: «Ти бранець, сам викинув шаблю з руки. Ми бранців не вбиваємо... Іди!» [6, с. 214].

Митець, майстерно відтворюючи тогочасні історичні реалії, виписуючи колорит епохи, неодноразово наголошує на язичництві своїх персонажів, зокрема Кия. Він із почуттям глибокої поваги бере участь у ритуалі принесення жертви Світовиду [6, с. 39–40], радіє святу Купайла [6, с. 95], з острахом ставиться до Перуна [6, с. 58–60], вірить, що душа є у всьому живому [6, с. 130], звертається по допомогу до всемогутніх богів у час смертельної небезпеки, уславлює їх у щасливу мить перемоги

[6, с. 168, 221]. Та разом із тим князь, на наше переконання, завдяки своїм чеснотам сприймається читачем людиною сучасною у кращому розумінні цього слова.

Актуального звучання набуває також і лейтмотив твору, суть якого – єднання в ім'я процвітання й могутності рідної землі. До цієї думки автор неодноразово повертається на сторінках роману [6, с. 64, 129, 183, 221, 226–227]. Слова князя Кия про те, що не в розбраті, а в мирі сила громади, лунають як заповіт нащадкам [6, с. 229–230]. Отже, літературно-художній образ Кия є втіленням авторської концепції, яка становить неподільну частину більш загальної за характером художньої цінності – твору як такого.

Як бачимо, В. Малик, осмислюючи важливі сторінки української історії, прагнув осягнути особливості національного історичного поступу, розкрити роль особистості у драматичних колізіях минулого. Завдяки творчій майстерності митець репрезентував власну концепцію подій і постатей глибокої давнини. Його князь Кий – це повнокровний образ мудрого державника, талановитого стратега, який стояв біля витоків формування нашої батьківщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин – М. : Искусство, 1986. – [Изд. 2]. – 445 с.
2. Волинський К. Уроки Володимира Малика / К. Волинський // Літературна Україна. – 2001. – 8 березня. – С. 7.
3. Котляр М. Довідник з історії України / М. Котляр, С. Кульчицький. – К. : Україна, 1996. – 463 с.
4. Крисаченко В. С. Українознавство : [хрестоматія-посібник] : у 2 кн. / В. С. Крисаченко. – Кн. 1. – К. : Либідь, 1996. – 352 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / [ред.-упоряд. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
6. Малик В. Князь Кий : [романи] / Володимир Малик. – К. : Дніпро, 1989. – 576 с. – (Першотвір).
7. Марко В. Основа творчих шукань / В. Марко. – К. : Вища школа, 1987. – 166 с.
8. Наєнко М. К. П'ятиліття українського роману : [літ.-крит. нарис] / М. К. Наєнко. – К. : Рад. письменник, 1985. – 268 с.
9. Сафонов Ю. М. Концепція духовності керівника держави в літописі Самійла Величка : автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Сафонов Ю. М. – Запоріжжя, 1998. – 17 с.
10. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост. : Е. Ф. Губский и др.]. – М. : Инфра, 2000.– 576 с.
11. Хализев В. Теория литературы / В. Хализев. – М. : Высшая школа, 2000. – 398 с.

© Зайдлер Н. В., 2010

Стаття надійшла до редколегії 05.05.10 р.